

Toespraak ter gelegenheid van de uitreiking van de Prijs voor de Vrijheid Antwerpen, 19 maart 2010

Waar is het Westerse zelfvertrouwen gebleven?

De moeizame integratie van moslims in de westerse cultuur wordt gekenmerkt door tal van incidenten die vaak potsierlijk zijn maar er ook blijk van geven hoe gering het zelfvertrouwen van het Westen is. In Amsterdam schorste het Gemeentelijk Vervoer Bedrijf onlangs een trambestuurder omdat hij een christelijk kruisje op zijn uniform droeg. Het dragen van een islamitisch hoofddoekje boven datzelfde uniform is wel toegestaan. De tramconducteur werd door de rechter in het ongelijk gesteld.

Een Nederlandse advocaat weigert op te staan als de rechter binnenkomt, omdat hem dat door zijn godsdienst, de islam, verboden wordt. De desbetreffende rechter, Peter Ingelse, zei dat de advocaat mocht blijven zitten, omdat hij, Ingelse, zich niet beledigd voelde. De rechter vergat daarbij dat advocaten niet moeten opstaan uit respect voor de rechter, maar uit respect voor de wet.

De Haagse Hogeschool heeft een kerstboom laten verwijderen uit angst dat moslimstudenten dit christelijke symbool (sic) aanstootgevend zouden vinden. Engeland laat zien dat het nog erger kan. Daar heeft de gemeente Oxford besloten Kerst helemaal af te schaffen en te vervangen door het 'Winterlichtfestival'.

In Neukölln, een stadswijk van Berlijn waar veel moslims wonen, zou een tentoonstelling worden gehouden over 'De Derde Wereld in de Tweede Wereldoorlog'. Een klein deel van de tentoonstelling ging over de medeplichtigheid van Arabieren aan misdaden van de nazi's. Na protesten van moslims werd de tentoonstelling gesloten. De Berlijnse wethouder van integratie Günter Piening zei: 'In een gemeenschap als Neukölln hebben we een gedifferentieerde voorstelling nodig van de betrokkenheid van de Arabische wereld bij de Tweede Wereldoorlog.'

Het Europees waarnemingscentrum tegen racisme en vreemdelingenhaat, gevestigd in Wenen, hield in 2003 een onderzoek naar antisemitisme geheim, omdat daaruit bleek dat het antisemitisme in Europa voornamelijk werd gevoed door moslims en pro-Palestijnse groeperingen.

Dit was zelfcensuur maar er vindt ook censuur door intimidatie plaats. Toen de Utrechtse theoloog Pieter van der Horst zijn afscheidsrede wilde wijden aan 'De islamisering van het Europese antisemitisme' werd dat door de universiteit verboden. Deze censuur kwam voort uit de angst voor ongenoegen uit de hoek van de moslims.

Zo worden moslims in het Westen beschermd door de westerse overheden en bestuurders die zich in allerlei bochten wringen om te voorkomen dat zij zich gekwetst zouden kunnen voelen. Deze paternalistische houding zal niet zonder gevolgen blijven. Want hoe kan een Europese islam ontstaan - daargelaten hoe die er uit zou zien - als hij stelselmatig wordt gevrijwaard van de kritiek en spot die het Christendom hebben ghumaniseerd?

Er zijn vele voorbeelden van westerse zelfverloochening en er zullen er nog veel meer volgen. Het is typerend voor het Westen dat het zichzelf wegcijfert en andere culturen voor laat gaan. In confrontatie met de islamitische cultuur die zichzelf juist verabsoluteert en uitsluitend

kritiek heeft op anderen, neemt dit soms zelfdestructieve vormen aan. Zo zei de progressieve essayiste Susan Sontag vlak na de islamistische terreuraanslagen van 11 september 2001 dat deze 'een aanval [waren] op de zelfverklaarde supermacht van de wereld, die werd ondernomen als gevolg van Amerikaanse bondgenootschappen en daden'. Bedenk wel dat de oorlogen in Afghanistan en Irak toen nog niet waren begonnen. Weliswaar heeft Sontag deze opmerking later teruggenomen maar zij illustreert voortreffelijk de westerse neiging de wandaden van anderen uitsluitend te zien als reacties op eigen wandaden. Het Westen heeft altijd ongelijk.

Westerse leiders die zich wel zelfverzekerd opstellen tegen de islam worden verketterd, niet alleen vanuit de moslimwereld maar ook vanuit hun eigen westerse cultuur. Op 12 september 2006 hield paus Benedictus XVI een rede aan de Universiteit van Regensburg. Zijn toespraak ging over Rede en Geloof: een oer-christelijk thema. Hij citeerde daarin de Byzantijnse keizer Manuel II Paleologos, die aan het einde van de 14de eeuw beweerde dat de leer van Mohamed onmenselijk was omdat deze beval zijn geloof met het zwaard te verspreiden. Waarom nam niemand het voor de Paus op toen groot misbaar in de islamitische wereld klonk? Had Manuel Paleologos niet gelijk? Wat wilde Abd-er-Rahman, gouverneur van Spanje, toen hij in 732 bij Poitiers door Karel Martel werd verslagen? Toch op zijn minst de islam verspreiden?

Silvio Berlusconi zei tijdens een bezoek aan Berlijn in september 2001: 'De westerse beschaving is superieur aan die van de islamitische wereld.' Interessant waren de reacties hierop. Guy Verhofstadt (destijds premier van België) noemde zijn opmerking 'gevaarlijk'. Romano Prodi (destijds voorzitter van de Europese Commissie) zei: 'Wij zijn allen gelijk.' Louis Michel, de Belgische minister van buitenlandse zaken, noemde de opmerking 'onacceptabel en in strijd met Europese waarden'.

Het is geenszins mijn bedoeling de Italiaanse premier te verdedigen, maar had hij in feite niet, evenals de paus, gelijk? De enige maatstaf om beschavingen te vergelijken is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Bij hantering van die maatstaf staat buiten kijf dat de Europese beschaving, na vele eeuwen van gruwelijke daden, ver voor ligt op de islamitische. Het was een politiek wetenschapper uit Koeweit, Ahmed Al-Baghadi, die openlijk zijn instemming met Berlusconi uitsprak: 'De islamitische samenleving kent geen vrijheid van meningsuiting of burgerrechten. (-) Hoeveel Arabische schrijvers zijn er vermoord of gevangen gezet? (-) Op welke islamitische universiteit kun je vergelijkende theologie studeren?'

Hoe kan worden verklaard dat Europa aan zo'n gebrek aan zelfvertrouwen lijdt dat deze zaken niet gezegd mogen worden?

Wij lijken te zijn vergeten maar Europa is sterk getekend door het christendom en is daarmee fundamenteel anders dan beschavingen die voortkomen uit de islam. De islamitische beschaving kent een schaamte-cultuur, het christendom een schuld-cultuur. Wij zijn allen doordrongen van schuldgevoelens, vooral in protestantse landen. Luister naar de Mattheïspassie van Bach. Het koor, dat wil zeggen het volk, zingt: 'Ik zal worden gestraft voor wat U (d.w.z. Christus) geleden hebt' en: 'U bent geen zondaar, zoals wij en onze kinderen.' De Ierse dichter Yeats schreef: 'Kom vestig op mij dat beschuldigende oog, ik dorst naar beschuldiging.'

Het kolonialisme is bij uitstek een thema waarin het westers schuldgevoel tot grote bloei is gekomen. Zo is een van de rechtvaardigingen voor het geven van ontwikkelingshulp aan landen in de Derde Wereld de gedachte dat het Westen schuldig is aan de onderontwikkeling van bijvoorbeeld Afrika. Maar Europa is net zo min verantwoordelijk voor de onderontwikkeling van Afrika als Rome verantwoordelijk was voor de onderontwikkeling van Gallië. De juiste vraag is niet: waarom zijn arme landen arm? De juiste vraag is: waarom zijn rijke landen rijk? Want in het begin waren we allemaal arm. Wie een verklaring zoekt voor de bloei van het Westen moet teruggaan naar de Renaissance of zelfs naar de klassieke Oudheid. Kolonialisme heeft niets te maken met die bloei.

Parallel aan die zelfbeschuldiging ligt in het christendom zelfkritiek en zelfrelativering besloten. Laten we twee passages bekijken uit 'Het evangelie volgens Mattheüs'. De eerste is: 'Oordeel niet, opdat er niet over u geoordeeld wordt' (7:1). De tweede is: 'Wie zichzelf verhoogt zal worden vernederd, en wie zichzelf vernedert zal worden verhoogd' (23:12). Volgens Nietzsche kenschetst dit een slavenmentaliteit. Maar ook zonder zover te gaan, is duidelijk dat deze uitspraken, samen met andere als 'de andere wang toekeren' en 'de tweede mijl gaan', beide afkomstig uit de Bergrede, er niet bepaald toe aanzetten voor zichzelf op te komen.

Misschien is daar een oorzaak te vinden van het hedendaagse gebrek aan zelfvertrouwen dat tot gevolg heeft dat wij ook niet opkomen voor de onzen en alleen vreemde geloven en culturen als onze naasten lijken te beschouwen.

Wie trekt zich het lot aan van christenen in het Midden-Oosten? Tien procent van de bevolking van Egypte is christen (koptisch). Zij worden onderdrukt en leiden een slecht bestaan. De christelijke minderheden in Syrië, Irak en Pakistan worden gediscrimineerd. In Somalië maken islamisten jacht op iedereen die een Bijbel bezit. In Turkije worden christenen belaagd. Geen mens lijkt zich over deze misdaden op te winden. Is dat omdat we het te druk hebben met onszelf? Het christendom lijkt in Europa, op Polen en Ierland na, te zijn uitgebloeid. Maar voor anderen is het niet de lusteloze religie die het nu voor ons is. Zij voelen zich terecht door Europa in de steek gelaten.

De christelijke cultuur van schuld en zelfrelativering leidde 150 jaar geleden daarentegen niet tot een gebrek aan zelfvertrouwen. Integendeel, Europa barstte toen van het zelfvertrouwen, zoals blijkt uit het imperialisme dat voortkwam uit de industriële revolutie. Er is sinds die tijd natuurlijk wel het een en ander gebeurd.

Om te beginnen de Eerste Wereldoorlog, een massale slachting zonder weerga: het breekpunt in de grote burgerlijke cultuur die in de negentiende eeuw had gebloeid en voor zoveel vooruitgang had gezorgd. Het interbellum was de tijd van de grote collectivistische dictaturen: het communisme, het fascisme en het nationaal socialisme. Daarna kwamen Tweede Wereldoorlog en Shoa. Tenslotte de culturele verwarring van 1968 en de jaren daarna met het post-modernisme dat het failliet van alle grote verhalen uitriep en het multiculturalisme dat ons op het hart drukt niet te oordelen, zoals de Bijbel zegt. Alle zekerheden boetten aan kracht in.

De krediet-crisis, de economische druk uit Azië en het ontbreken van een federaal Europa hebben deze gevoelens van onzekerheid natuurlijk versterkt.

Welke rol speelt het Christendom nu, na al deze verschrikkingen? Het metafysisch en dogmatische deel van het christendom, wat men de verticale dimensie ervan pleegt te noemen, is nu definitief uitgehold. Maar de horizontale versie is gebleven. Dat is de Bergrede. Dat is het voorschrift niet te oordelen en nederig te zijn. De Nederlandse journalist Martin Sommer schrijft hierover: "Wij in het Westen leven met een ontkerstende versie van de erfzonde en naarmate we denken dat het geloof langer achter ons ligt, wordt de christelijke boodschap sterker." (Volkskrant, 2-3-07).

Bij dit alles moet men bedenken dat de kerken geen rol van betekenis meer spelen. Vroeger kaderden zij de radicale aanspraken van de Bijbel in zoals een stenen muurtje de vijver in stand houdt. Vroeger moest men een geloofsbelijdenis ondertekenen, wilde men aan de Vrije Universiteit te Amsterdam studeren: nu komt er een opleiding tot imam. Nu zamelt een rooms-katholieke prelaat in Keulen geld in voor de bouw van de grootste moskee van Duitsland. Hoe kunnen minderheden uit niet-westerse landen integreren in de Europese cultuur als die er niet meer is?

Geldt dit gebrek aan zelfvertrouwen voor iedereen of alleen voor de intellectuele elite? Waarschijnlijk het laatste. Het was de intelligentsia die de ontkerkelijking en het verdwijnen van het christelijk geloof en christelijke cultuuruitingen toejuichte. En het was de intelligentsia die het concept van multiculturalisme als alternatief opdrong en ervan profiteerde.

De vrijheid van meningsuiting ligt aan de basis van onze samenleving. Zij staat onder druk. Wij moeten haar verdedigen. Ik beschouw deze Prijs als een aanmoediging daartoe. Ik ben er dankbaar voor dat ik hem mag ontvangen.

*Frits Bolkestein
Maart 2010*